

*Molnár Attila Károly – Megadja Gábor –
Gyorgyovich Miklós – Falusi Márton – Czopf Áron*

Kulturális kereszténység Magyarországon

*Molnár Attila Károly – Megadja Gábor –
Gyorgyovich Miklós – Falusi Márton – Czopf Áron*

Kulturális kereszténység Magyarországon

Jelentés a határvidékről

Századvég Kiadó
Budapest, 2025

© Századvég Kiadó, 2025

Felelős kiadó: Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány

Olvasószerkesztő: Axmann Livia

Korrektor: Lehotka Gábor

Borítóterv: Albert Anna

Nyomdai előkészítés: Fodor Gábor

Nyomdai munkálatok: Virtuóz Kiadó és Nyomdaipari Kft.

ISBN 978-615-6436-52-8

Tartalom

Előszó	7
Bevezetés	11
A módszer	26
A keresztény kultúra explicit aspektusa	32
A keresztény kultúra hallgatóságos aspektusa: az emberkép	59
A keresztény kultúra hallgatóságos aspektusa: a történelemkép	127
<i>Christianitas implicita</i> . Következtetések	155
Függelék. Filmekben élő kereszténység	169
Bibliográfia	193

Előszó

„Isten halott.
Nietzsche
Nietzsche halott.
Isten”
(graffiti)

Furcsának tűnhet a mottó, de nem véletlen. Tömör, és korunk jellemző kulturális közegéből szól. A rendelkezésre álló információk szerint egy graffiti. Lehet, hogy ez csak legenda. Az biztos, hogy nem egy középkori skolasztikus értekezésből vagy egy pápai enciklikából vett idézet. Egy kortárs, „trendi” városi *geg*, avagy erről szóló városi legenda. A lényeg ugyanaz. Ha netán egy elfogult vallási fanatikus írta is a falra vagy találta ki a sztorit – ami nem túl valószínű –, akkor is a civilizációnk mai szövetét használta hozzá.

Nem vitatható tény, hogy a kereszténység mint vallás (általában a vallások, a vallásos életmód) és maga az egyház (keresztény egyházak itt együtt értve) mint intézményrendszer meggyengült az elmúlt két-háromszáz évben Európában: sokat veszített mind morális, mind társadalmi tekintélyéből, sokkal kevésbé van jelen az emberek mindennapi életében, sokkal ellentmondásosabb a megítélése, a hozzá való viszonyulás. De...!

Ennél még kevésbé vitatható tény, hogy a keresztény egyház Földünknek egy kicsiny pontján és gyilkosan ellenséges környezetben született, majd történetének első háromszáz esztendejében a föld alatt, katakombákban rejtőzködve működött, ám hiába üldözték tűzzel-vassal, végül mégis az egész bolygón elterjedt. Mi több, azóta is fennáll, működik, és a mai napig kétségbevonhatatlan hatással van az egész emberiség jelenére és jövőjére.

Nem ismerünk egyetlen más vallási, kulturális, politikai vagy bármilyen egyéb intézményt, amely a keresztény egyházhoz hasonlóan több mint kétezer éve fennállna és működne. Amikor tehát arra gondolunk, hogy „Isten halott”, ami azt akarta jelenti úgy másfél évszázaddal ezelőtt, hogy a kereszténységnek vége, akkor ezt az apróságot ne hagyjuk figyelmen kívül!

Tehát mielőtt a kereszténységet mint vallást és vele az egyházat leírnánk, tetmetnénk, fontoljuk meg az alábbi gondolatot, mely történelmi tényeken alapszik:

„Miként néhányan az Egyházat egyszerűen a Római Birodalom részének látták, úgy később mások egyszerűen a Sötét Középkor részének gondolták. A Sötét Középkor véget ért, ahogy a Birodalom is véget ért, és az Egyháznak is velük kellett volna pusztulnia, ha ő is csupán az éjszaka árnyai közül való lett volna. [...] Éppen ezért legalább öt ízben látszott úgy – az ariánusok, az albigensek, a humanista szkeptikusok, Voltaire, majd Darwin föltűnésekor –, hogy az Egyházat tönkretették, és ebek harmincadjára kerül. És az ötből minden egyes esetben az ebek pusztultak el.”¹

Ugyanakkor kétségbevonhatatlan tény, hogy a keresztény egyház és a keresztény vallás, általában a vallásos elkötelezettség és életmód az elmúlt évszázadokban visszaszorult – bár ez is inkább Európára igaz, a többi földrészen közel sem ugyanez a helyzet. A vallásosság és az egyház tekintélyének jelentős gyengülése Magyarországon is egyértelmű tény, amit mindannyian érzékelhetünk a mindennapokban, és ezt a társadalomkutatások is igazolják. A hagyományos vallási statisztikák sok esetben az intézményi vallásosság visszaszorulását mutatják.

Azonban a századvéges megbeszéléseink során felbukkant egy másik szempontrendszer. Elsősorban a migrációs válság, az erősödő civilizációs, kulturális feszültség és az ezekkel kapcsolatos kutatásaink hívták fel a figyelmünket arra, hogy a kereszténység helyét, szerepét a magyar társadalomban érdemes, sőt nélkülözhetetlenül fontos másféle aspektusból is vizsgáljunk, mert a korábbi, hagyományos szempontok szerinti felmérések, elemzések számos kérdésre nem adnak adekvát választ.

A vallást, vallásosságot érintő hazai és nemzetközi kutatások többsége hagyományosan a vallásosság jól mérhető aspektusaira (például vallási önbesorolás, vallásgyakorlatok rendszeressége, különböző tételekben való hit mélysége, vagy épp különböző ágensek hatása az egyén vallásosságára stb.) vagy a vallási, felekezeti hovatartozás arányaira koncentrál (lásd: népszámlálás). Ez a megközelítés fontos és releváns a vallásszociológiában, ahogy az egyházak és a politikai döntéshozók számára is.

Kereszténykultúra-kutatásaink azonban egy teljesen új, nemzetközi kontextusban is egyedi perspektívát kínálnak: nem a vallási hovatartozás vagy hitgyakorlat kérdéseire fókuszálnak, hanem a kereszténység által formált társadalmi elvárások, normák, hagyományok, szokások, előítéletek, voltaképp egy komplex, ha nem is feltétlenül egységes és intakt világnézet tovább élésére – függetlenül a társadalom tagjainak aktuális vallásosságától.

Kutatásunk egyik legkiemelkedőbb sajátossága, hogy a kereszténységet nem csupán vallási, hanem kulturális és erkölcsi, mi több, mitikus és hétköznapi történetmesélés (narratíva), sőt praktikus életberendezési hagyományként vizsgálja, amelyről azt gondoljuk, hogy még a szekularizált társadalmakban is meg-

¹ Chesterton 1985, 407, 409.

határozó módon alakítja az egyének erkölcsi és gyakorlati döntéshozatalát (akár vásárlói/fogyasztói szokásait), társadalmi viselkedését és világlképét.

Az eredmények rámutatnak, hogy még azok az emberek is, akik nem vallásosak vagy nem azonosítják magukat keresztényként, számos erkölcsi és társadalmi normát – mint például az igazságosság, a felelősségvállalás, a megbocsátás vagy az altruizmus eszméi – keresztény kulturális örökségként hordozzák magukban.

A kutatás tehát nem a vallásosság egy új mérési módját kívánja bevezetni, hanem a keresztény kultúra rejtett, implicit hatásmechanizmusait tárja fel, amelyeket az egyének nem feltétlenül tudatosítanak, mégis meghatározzák világlátásukat és mindennapi döntéseiket. Ezzel a kutatás egyfajta vallásantropológiai és értékszociológiai határterületen mozog, egyúttal innovatív módszertani megközelítést alkalmaz az erkölcsi és világnézeti attitűdök mérésére.

Kutatásunk során a kérdésfeltevések és elemzések egyedisége abban is rejlik, hogy a keresztény kultúra lenyomatait egy szekularizált, pluralista társadalomban is kimutathatónak tekintjük. Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a vallási hagyományok hatása nem tűnik el, hanem átalakul, és rejtett módon tovább él az egyének morális döntéseiben és társadalmi attitűdjeiben.

Az intézményekhez való társadalmi viszony koronként változhat, de az intézmény nem feltétlenül azonos az azt létrehozó szellemiséggel, tanítással. A Századvég kutatási eredményei azt jelzik, hogy még ha Európában a keresztény intézményrendszer és vallásosság jelentősen gyengült is az elmúlt két évszázadban, semmiképp sem tűnt el, miközben az intézményt létrehozó tanítás ma is érvényes és meghatározó.

Ez a könyv azok körében, akik veszik a fáradságot, hogy elolvassák, számtalan kérdést fog felvetni, és minden reményünk szerint komoly viták kiindulópontja is lesz. Bár nem vitaindítónak szántuk, az elég gyámoltalan közhelynek számít egy előszóban. A célunk inkább egy óvatos, de nem jelentéktelen fókuszgázítás. Lassan talán kifelé botorkálva az individualista véleményfétis labirintusából, újra szeretnénk felhívni a figyelmet a vizsgálható tények jelentőségére. Ahhoz, hogy bármiről is érdemben vitatkozhassunk egymással, a pusztá vélemények nem elégségesek.

Az, hogy Isten halott, vélemény. Az, hogy Nietzsche halott, tény.

Görgényi Tamás

kuratóriumi tag,

Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány

Bevezetés

„A modern világban minden keresztény eredetű, még az is, ami anti-kereszténynek látszik.”¹

„Véleményem szerint ma olyan kultúrában élünk, ami sok szempontból tagadó, de abban, amit biztosan állít, még mindig keresztény.”²

Európa egysége sosem politikai volt, hanem kulturális-vallási, szemben más civilizációkkal. Európát a katolikus egyház, majd a reformáció után a keresztény hit fogta össze, és az alakította ki az európai gondolkodást és életformát. Az elmúlt évszázadban ez a vallási egység felbomlott, és a „multikulti” a kulturális életforma egységét is feltörte. Talán emiatt is erősödött meg a szándék valamilyen politikai egység kialakítására.

A múlt század hatvanas-hetvenes éveitől a társadalomtudományok evidensnek, problémamentesnek tekintették a szekularizációt, és ironikus módon, kialakulása idején, ez a téma uralta a vallásszociológiát.³ (A vallásszociológia központi témája saját tárgyának megszűnése, végső soron e tudományág megszűnése lett.) A különféle fundamentalizmusok, az amerikai evangéliumi keresztények és a felszabadítás teológiájának hatására az évszázad végére inkább a szekularizáció tézisének kritikája lett az uralkodó a vallásszociológiában, de a szélesebb közvélemény továbbra is evidenciának tekintette azt, hiába lett igencsak elfogadott az a nézet, hogy a szekularizáció erősen európai jelenség,⁴ és hogy a vallásosság változása aligha írható le lineáris folyamatként. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy annak erőssége hullámzó volt a múltban is.

A vallás, mióta a fogalom kialakult, probléma az európai gondolkodás számára. Azonban minket most nem annak gyengülése, hanyatlása, eltűnése, vagy éppen az erősödése érdekel, hanem a keresztény kultúra jelenléte a magyar társadalomban. Érdeklődésünk nem merül ki a vallásos kereszténység intézményesült vagy hitéleti dimenzióiban – kiterjed a kulturális kereszténység sokszor

¹ Chesterton 1991, 95.

² Eliot 2021, 36.

³ Lásd Berger 1990; Luckmann 1967; Wilson 1969; Luhmann 1977.

⁴ Davie 2002; Martin 2005, 145–150.

nem vagy alig látható, mégis meghatározó, normákban, elvárásokban és mindennapi gyakorlatokban létező elemeire is. A kulturális kereszténység magában foglalja azokat az előfeltevéseket, mentális eszközöket, habitusokat,⁵ szokásokat és hagyományokat, amelyek a kereszténységből eredeztethetők, még akkor is, ha ezek nem feltétlenül kapcsolódnak vallásgyakorlathoz.

A keresztény erkölcsi és politikai kultúra eltűnése már a huszadik század első felében problémává vált, amikor is elterjedtek a nem pusztán nem keresztény, hanem keresztényellenes politikai irányzatok, a totalitárius ideológiák. Az időszak felvetette a kérdést: vajon Európa keresztény gyökerei képesek-e ellenállni a belső fenyegetéseknek? Erasmus humanista eszméi után négyszáz évvel ismét kialakult az a közérzet, hogy a barbárok a kapukon belül vannak.⁶ A mélyen vallásos oroszok, olaszok és németek lettek a politikai vallások legnagyobb hívei, és fordultak szembe tudatosan és büszkén a keresztény ember- és történelemképpel – és meghökkentő módon mindez tömegtámogatással járt.

Ekkor lett kérdéses, hogy Európa valóban keresztény-e. A francia forradalom keresztényellenessége és az azalatt, illetve utána burjánzó sokféle irányzat nem hozta felszínre ezt a kérdést. Sőt, sok szempontból a tizenkilencedik század végén inkább erősödni látszott a kereszténység. Az biztos, hogy az elit kultúrája keresztény volt, szemben korunk elitjével. A tizenkilencedik században az egyházak sokat veszítettek politikai befolyásukból Európában. Tocqueville ekkor azt figyelte meg amerikai útja során, hogy államegyház nélkül is lehet erős a keresztény vallás szerepe egy társadalomban, sőt, talán még erősebb, mint a korabeli Európában.⁷ A huszadik század közepének fontos tapasztalata pedig az volt, hogy az egyházak kiürülése sokkal nagyobb mértékű, mint a vallástalanodás.⁸

A kereszténység eltűnése problémaként a konzervatív gondolkodás alapítóinak a francia forradalomra adott reakcióiban jelent meg, amikor nyílt, keresztényellenes politikai csoportok és mozgalmak jöttek létre. A téma azután sokáig lekerült a napirendről, majd a Harmadik Francia Köztársaság politikai-kulturális küzdelmei elevenítették fel a tizenkilencedik század végén. A korábbi forradalomellenes retorika összeolvadt a dekadencia, a *fin de siècle* szellemének bírálatával, amelyet részben a kereszténység gyengülésével magyaráztak.⁹ Egészen a tizenkilencedik század végéig szinte töretlen volt a haladás eszméjének népszerűsége és uralma, azonban a századfordulón már a hanyatlás érzete lett uralkodó.

⁵ A magyar kiadásban Panofsky „mentális habitus” kifejezését „gondolkodásbéli szokásnak” fordították. Panofsky 1976. Lásd még a téma klasszikusát: Ravaisson 2008; továbbá: Sinclair 2019.

⁶ Erasmus 1978.

⁷ David Martin és Rodney Stark kifejezetten ezzel, az egyházi monopólium hiányával, és a vallási pluralizmussal magyarázták a vallás megmaradását az angolszász országokban, és az egyházi monopol helyzettel a szekularizációt az európai kontinensen. Martin 1978; Stark–Iannaccone 1994.

⁸ Davie 1945; 1994.

⁹ Kermode 2000.

„Európa maga kezdte elveszíteni a hitet a saját kulturális hagyományában és értékeiben. Az európai kultúra külső kritikussai szövetségeseiket találtak magában Európában... Ez új a történelemben. A Kr. e. 2. században a hellenisztikus kultúra a görögellenes reakció áldozatává vált, de egy görög sem és a hellenisztikus kultúrának csak kevés tagja vonta kétségbe a hellenisztikus kultúra magasabb rendűségét. És hasonlóképpen, Róma hanyatlásakor a római kultúra presztízse meghaladta a birodalom hatalmát... Nem létezett Róma-ellenes ideológia... Ez a kettős bíráló és elutasító a civilizációnk társadalmi hagyományaival és kulturális értékeivel szemben egyedi jelenség a történelemben. Ez nem a politikai hanyatlás terméke, mivel jóval megelőzte azt és azokban az évszázadokban alakult ki, amikor Európa hatalma a csúcson volt. Sőt, ezzel szemben az mondható, hogy az európai kultúra elleni lázadás megelőzte Európa hanyatlását.”¹⁰

Következésképpen a kulturális válság nemcsak a történész vagy a filozófus számára, de a politikusnak is fontos.

Erre a válsághangulatra reagált a katolikus egyház, ekkor írta X. Pius pápa a *Pascendi Dominici Gregis* kezdetű enciklikájában, hogy a „modernizmus foglalatla minden eretnekségnek”.¹¹ És ekkor szerveződött még a sorozatos politikai vere­séget szenvedő francia katolikus táborban az Action Française. Ebben az időben élt a kor volt nagy hatású alakja, Charles Maurras, és ekkor tették alapító atyjuk­ká Joseph de Maistre-et a francia konzervatívok és Edmund Burke-öt az angolok. Az angolszász világban az anglikatolikusoknál jelent meg főleg ez, a modernitás bírálóat a kereszténység gyengülése miatt aggodalommal összekapcsoló kritika.

A kor legismertebb kritikusa, aki a dekadenciát összekapcsolta a kereszténység gyengülésével, G. K. Chesterton¹² volt, majd T. S. Eliot, akire azonban nem Ches­terton, hanem inkább Maurras és Jacques Maritain¹³ hatottak. Jellemzően a prob­lémát mindketten a kultúra kereszténytelenedésében látták, aminek társadalmi, politikai következményei is vannak. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a politika és a társadalom kereszténytelenítése, amit a francia forradalmárok erőszakkal haj­tottak végre, és a Harmadik Köztársaságban politikai harcok eredményeképpen, az az Egyesült Királyságban boldogan, békésen zajlott le. Ennek köszönhetően a francia kultúrkritikusok harciasabbak voltak, talán mivel egy jól látható ellenfelet meg tudtak nevezni, míg ilyen párt nem volt az Egyesült Királyságban.

A korok dekadenciáját ostromozó szerzők rendre arra jutottak, hogy a keresz­tenység nemcsak vallás, de kultúra is, és a kereszténység gyengülése a keresztény kultúra gyengülése is. A kor egyik leghatásosabb szerzője, Toynbee szerint a civi­lizációk felemelkedése és hanyatlása összefügg egy-egy nagy vallás vitalitásával.¹⁴

¹⁰ Dawson 2009b, 166.

¹¹ X. Pius pápa 1907, idézi Mezei 1907.

¹² Chesterton 1991.

¹³ Főképpen Jacques Maritain *Az igazi humanizmus* című könyve hatott rájuk (Szent István Társulat, 1996).

¹⁴ Toynbee 1988.

A keresztény szerzők a francia forradalom előtti évszázadokban is úgy látták, hogy az emberek nem jó keresztények – mivel a kultúra fogalma nem létezett, emiatt nem aggódtak –, de a modern korban ez a probléma a bűnbánat formáját öltötte: eszerint a múlt a jelen felett áll, a jelen nemzedéke tévelyedett el a helyes útról, amire vissza kellene találnia.¹⁵ Másrészt a keresztény kultúra gyengülése, eltűnése miatt aggódók azzal (is) érveltek, hogy ez a kultúra az Európa kertben élvezhető élet alapja, másrészt a politikai önkény korlátja. „Északi civilizációnk összeomlott, és a kiábrándultság néma szakadékába zuhant”¹⁶, írta Chesterton. „A modern világban a háború után kialakult válság nem pusztán gazdasági. Ez hatással lesz a nyugati kultúra jövőjére és ebből fakadóan az emberiség sorsára is.”¹⁷

A kor nagy hatású történésze, Dawson visszatérő állítása, hogy minden nagy civilizáció valláson alapult,¹⁸ azt implikálja, hogy a kereszténység elvesztésével az európai civilizáció is megszűnik. Az európai civilizációra „úgy tekintettek, hogy az egy másik, állandóbb világtól függ, olyannyira, hogy az összes emberi intézmény szilárdan a hiten alapul és a törvény e felsőbb világ valóságán.”¹⁹

A probléma a kritikusok szerint az, hogy nem beszél a modern civilizáció, „dekadens korunk”²⁰ arról, mi a jó. A kereszténység nyíltan beszél a rosszról és a jóról, a kereszténységtől megfosztott világban azonban nincs jó és rossz, csak a Weber által „harcos isteneknek”²¹ nevezett értékek. Végtelen, egyformán jó létezik a szabadság nevében: „Ne határozzuk meg, mi a jó, tekintsük jónak azt aényt, hogy nem határozzuk meg.”²² A jó és helyes eszméjének elvesztése az egyenlőség és a szabadság nevében, valamint a gonosz létének és az áteredő bűnnek a tagadása a dekadenciaindólatalom mindegyik szerzőjénél megfogalmazódott. A hanyatlást a háború utáni évtizedekben elsősorban kulturálisnak tekintették, amelynek sem okai, sem megoldása nem politikai.

A múlt század húszas-harmincas éveiben létrejött, keresztény humanistának nevezett csoport és a Moot-kör²³ tagjai számára az volt a kérdés, hogy a modern politika egalitarizmusának különféle esetei nem számolják-e fel a keresztény kultúrát, ami Európát naggyá és élvezetes helyé tette, továbbá úgy gondolták, hogy a morális-kulturális korlátok elvesztése, az emancipáció a hatalommal bírókat és a hatalomra törőket is felszabadítja a korlátok alól, és így a jól ismert zsarnokságnál is szörnyűbb politikai rezsimek jöhetnek létre. „Ha elveszítjük Is-

15 Strauss 1981, 17–45.

16 Chesterton 1991, 17.

17 Dawson 2009a, 27.

18 Dawson 1948; Belloc 1920.

19 Dawson 1998, 65.

20 Uo. 109.

21 Weber 1970, 153.

22 Dawson 1998, 18.

23 Kurlberg 2019.

tent (aki féltékeny Isten), végül Hitlert vagy Sztálint fogjuk imádni”²⁴ – írta Eliot. Az azóta eltelt időben a kereszténység hanyatlásának élménye fennmaradt, és társult a Nyugat válságának érzetével, amit csak rövid időre tört meg a Fukuyama-pillanat.

A Moot-kör tagjai nem pusztán a modernitással, hanem különösen a liberalizmussal szemben voltak kritikusak, ami a túlzott individualizmussal és a nihilizmussal²⁵ (amit szégyenlősen neveznek relativizmusnak vagy semlegességnek is) előkészítette a terepet a totalitárius rendszerek számára, mivel intellektuálisan nem hagyott más lehetőséget, csak a hatalom akarását.²⁶ A Moot tagjai pedig úgy látták, csak a kereszténység képes szembeszállni e nihilizmussal, és megmenteni a Nyugatot.

A mi kérdésünk is az, hogy Európára és főleg a nyugati kereszténység országaira mondható-e még az, hogy keresztények. És ha igen, akkor milyen értelemben. Nyilvánvalóan az egyházas vallásosság minden szempontból romokban van, és a tendencia nem látszik megfordulni. Az intézmények és tekintélyek hanyatlása az egyházakkal kezdődött, és csekély vigaszt jelent, hogy Matthew Arnold vagy Max Weber szerint a helyüket elfoglaló értelmiség²⁷ és intézményei – média, iskola – csak rövid ideig tudták, ha tudták egyáltalán, átvenni a helyüket.

A keresztény társadalom nem pusztán azt jelenti, hogy zömmel keresztényekből vagy kulturális keresztényekből áll. Ha a keresztény társadalomnak jellemzően az önképe keresztény, az intézményeit, a nyilvánosságát és a politikai-kulturális elitjét ez az önkép – amely nemcsak egyéni, hanem kollektív szinten is megnyilvánul – jellemzi, akkor ebben az értelemben a magyar társadalom a világháború előtt keresztény volt, ma azonban aligha találunk a Nyugat országában vagy a modelljüket követők közt keresztény társadalmat. A mai hegemon önkép, ami a médiát, az intézményeinket és a politikai-kulturális elitet uralja, a bürokratikus nihilizmus (önmegnevezése: semlegesség) mint liberális metaideológia vagy metaerkölcs. Ha elő is fordul, hogy keresztény identitású csoport szerzi meg a törvényhozó és végrehajtó hatalmat, és esetleg a kulturális kereszténység szellemében kormányoz, formál, alkot intézményeket, vagy hoz törvényeket, a legritkább esetben teszi ezt keresztény érveléssel. Jellemzően a keresztény kultúrából eredő politika is inkább a konfliktusmentes bürokratikus nihilista érvelést preferálja. Ez az érvelés a liberális demokrácia legfontosabb

²⁴ Eliot 2021, 76.

²⁵ Nem pusztán Eliot *Wasteland* című költeménye, de főképpen a sikere jelzi a háborúban győztes angolszászok hangulatát.

²⁶ Szekfű Gyula *Három nemzedék* című könyvének antiliberális kritikáját és a Horthy-kor keresztény-nemzeti megoldási kísérletét is valószínűleg ebben a Nyugaton kibontakozó antimodernista és antiliberális gondolkodás összefüggésében lehet jobban megérteni. E nyugati kritikusok jelentős része is, angolok és franciák, a kereszténységben látták a megoldást a kor kulturális eredetű válságára.

²⁷ Nisbet találoán „politikai klérusnak” nevezte őket. Lásd Nisbet 2000; Weber 1970; Arnold 2006.

retorikai eszköze, szemben a kereszténységgel, amelynek elengedhetetlen része a folyamatos küzdelem, sajátos erkölcsi gyengeségünk legyőzése. A liberális demokrata teológiában csak a jogok hangsúlyozására van lehetőség, a kötelességet hangsúlyozó intézmények, gyakorlatok – egyház, iskola, család, hadsereg stb. – jellemzően problémaként, elnyomásként jelennek meg. A kulturális életben előforduló keresztény gesztusokat pedig valamilyen nosztalgikus, középkort idéző szerepjátékká, díszletekké változtatja a hegemon gondolkodás.

Kutatásunk T.S. Eliot szemléletét követi, aki nem a *Sacrum Imperiumot*, nem is az állam és az egyház egybeolvadását vagy a keresztény uralkodó osztály létét tekintette a keresztény társadalom jellemzőjének, hanem a társadalomban általánosan elterjedt nyitabb vagy hallgatólagos keresztény előfeltevések, habitus és mentalitás jelenlétét. Ha ez teljesül, akkor a politikai cselekvők kénytelen-kelletlen alkalmazkodnak a keresztény kultúra elvárásaihoz, függetlenül a személyes meggyőződésüktől:

„A keresztény oktatás elsődleges célja olyan emberek képzése, akik tudnak a kereszténység kategóriái szerint gondolkodni anélkül, hogy megkövetelné a hitet, vagy kötelezővé tenné a hit színlelt megvallását. Az, amiben az állam vezetői hisznek, kevésbé fontos, mint az a hit, aminek alá kell vetniük magukat. Egy ateista vagy közömbös államférfi, aki betartja a kereszténység kereteit, lehet, hogy jobban teljesít, mint egy keresztény államférfi, akinek vallástalan keretek között kell működnie. Mert elvárható tőle, hogy a keresztény társadalomhoz igazítsa saját kormányzati politikáját.”²⁸

A célunk tehát annak kutatása, hogy létezik-e, és ha igen, milyen erősen a kulturális kereszténység Magyarországon.

Természetesen vitatható lesz, hogy ki, hogyan próbálja empirikusan megragadni a kulturális kereszténységet. Egyáltalán nem zárjuk ki más megközelítések lehetőségét. Másrészt már a kutatás megtervezésekor tudtuk, hogy a survey módszerből fakadóan a kulturális kereszténység akármennyire is jelen van a magyar társadalomban, biztosan lesz kisebb-nagyobb töredezettség, ezzel a módszerrel gyakorlatilag képtelenség bármilyen, faltól falig tartó egyetértés vagy homogenitás kimutatása.

A vallásszociológiát a hatvanas évektől jellemzően a vallásosság erőssége és – a szekularizációnak nevezett – eltűnése érdekelte. Feltétlen tisztelettel adózunk az ezt vizsgáló szerzők intellektuális erőfeszítéseivel, de a kutatásunk nem erre a bevett kérdésre irányul.

Elemzési egységünk a magyar társadalom, aminek elsősorban anyagi okai vannak. Meggyőződésünk, hogy a magyar kulturális kereszténység része az európai vagy a nyugati keresztény civilizációnak, és nem valószínű, hogy lényeg-

²⁸ Eliot 2021, 47.

gesen eltér a vele ezer éve együtt élő osztrák, horvát vagy szlovák keresztény kultúrától. Bizonyosan vannak nemzeti eltérések, például a magyarok jelentős része protestáns, főképpen református (kálvinista). Sőt, a magyar nemzeti kultúrát és a modern államot a tizenkilencedik-huszedik században jelentős mértékben a református nemesség és értelmiség alkotta.

Ezért, bár Toynbee²⁹ nyomán elfogadjuk, hogy a civilizáció értelmes elemzési egység és sok tekintetben több magyarázó erővel bír, mint a nemzet, kutatásunk anyagi megfontolásokból a nemzeti kulturális kereszténységre irányul, amelyben, mint cseppben a tenger, megtalálhatónak vélünk szélesebb körű elemeket és jelenségeket.

Mivel a mai globalizált világban nem a munkaerő vagy a tőke, hanem az eszmék áramlanak a leghababban, ezért a magyar tömegkultúrát is erősen uralják a globális hatások. Ezért tartottuk fontosnak a sokszor bírált amerikai filmkultúra elemzését: a filmek történeteiben olyan alakok, jellemek és konfliktusok, valamint megoldások lehetnek, amelyek elsöprő hatást gyakorolhatnak a kulturális kereszténység jelenlétére. A filmek kapcsán végzett kutatásunkat a *Függelék* részben mutatjuk be.

Magyarországon ugyanazok a politikai hullámok vonultak át a huszedik század során, mint Nyugat-Európában, azzal a nem kis különbséggel, hogy ezt a határvidéket is – mint a kontinens északi részét, Lengyelországot és a Baltikumot – megszállta a Vörös Hadsereg, és katonai diktatúra keretében a szocializmus nevű társadalmi kísérletbe kezdtek.

1532-ben egy határszéli kisváros, Kőszeg erődje állította meg a Magyarországon akadálytalanul átvonult török hadakat, amivel megmentette Bécset. És magát is. Jurisics Miklós és katonái tettéről írta Ottlik az *Iskola a határon* című regényében:

„Tizenhét heves rohamot állt ki a vár és a védők: városlakók, polgárok, parasztok, katonák; akkor az ostromló kimerült, feladta, elvonult örökre. Fura dolognak látszik a nyugati határ szélén védeni egy kis várat a belülről jövő töröktől, amikor az ország már elveszett, s az ellenség itt már éppen kifelé menne. Nem is lett volna értelme, ha a védők nem tudják, hogy a hazájukon kívül még egy sokkal kisebb és egy sokkal nagyobb hazájuk is van; s ezt mind a kettőt megvédték: a városukat, ahol születtek, és a világrészüket, ahol senki sem borotválta a koponyáját.”

Kőszeg védői 1532-ben tudták, hogy a hazájuk már elveszett, de nem engedték át a törököket, bár azok már kifelé mentek volna. Természetesen védték a városukat, az ismerős utcákat, ahol egykor ők és most a gyerekeik fogócskáztak, védték a pékséget, amelyik hajnalban az egész várost megtöltötte a sült kenyér illatával, és védték a farsangot, a böjtölést, majd a húsvéti feltámadási körmenetet és a locsolást. Védték az életmódjukat, ami a kereszténység volt. És

²⁹ Toynbee 1988.

ezzel védtek egy tágabb, szellemi közösséget is. Akármilyen távol álltak együtt és egyenként is a keresztény eszményektől, keresztényként tudták, hogy bűnösök, de mégis védtek azt a gondolkodást, azt az életmódot, amely apró örömeiket nyújtott és folyamatosan felhívta a figyelmüket hibáikra. Tudták, hogy nem jó keresztények, de keresztények.

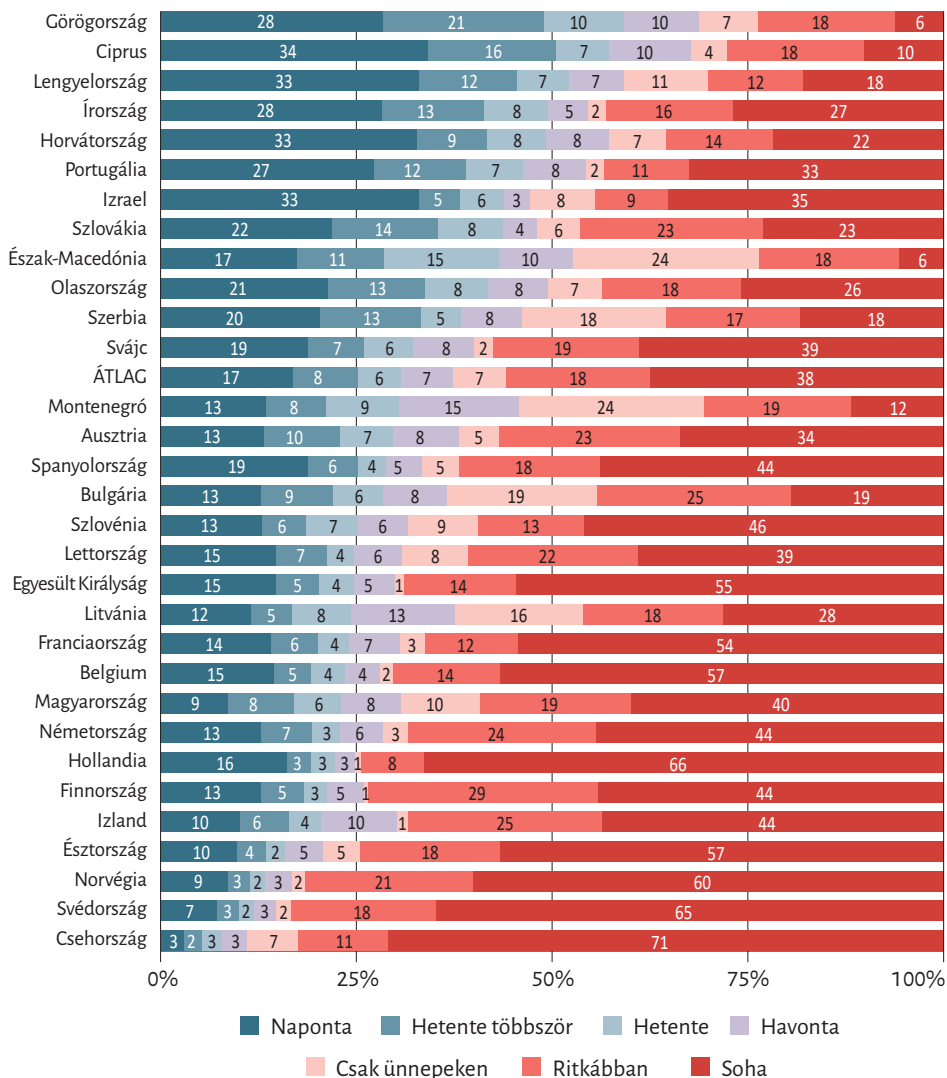
Az európai léptékűvé vált kultúrharc – aminek jelenleg két fő témája az illegális migráció és a genderideológia – idején úgy tűnik, hogy a keresztény Európa védelmére hivatkozó magyar álláspont önellentmondást takar: a Nyugat ideológiai terjeszkedésétől védené meg a Nyugat keresztény kultúráját. Mintha a védők még küzdenének a bástyákon, de a vár lakosai az ostromlóknak szurkolnának és kijárnának közéjük bulizni, esetleg már a vár hátsó bejáratát is megnyitották nekik.

Magyarország leginkább önmagát védi ettől a Nyugatról érkező ideológiai nyomulástól. Azt azonban senki sem állítja, hogy különösebben vallásos ország lenne. Semmiképpen nem vallásosabb a nyugati társadalmaknál, ugyanakkor a többség ragaszkodni látszik a keresztény életmódhoz.

A Századvég európai összehasonlító kutatásai jól mutatják, hogy a legkevésbé vallásos kontinensen belül is Magyarország a kevésbé vallásos országok közé tartozik, akár az imádkozás, akár a templomlátogatás gyakoriságát, akár a vallásos önbesorolást tekintjük.

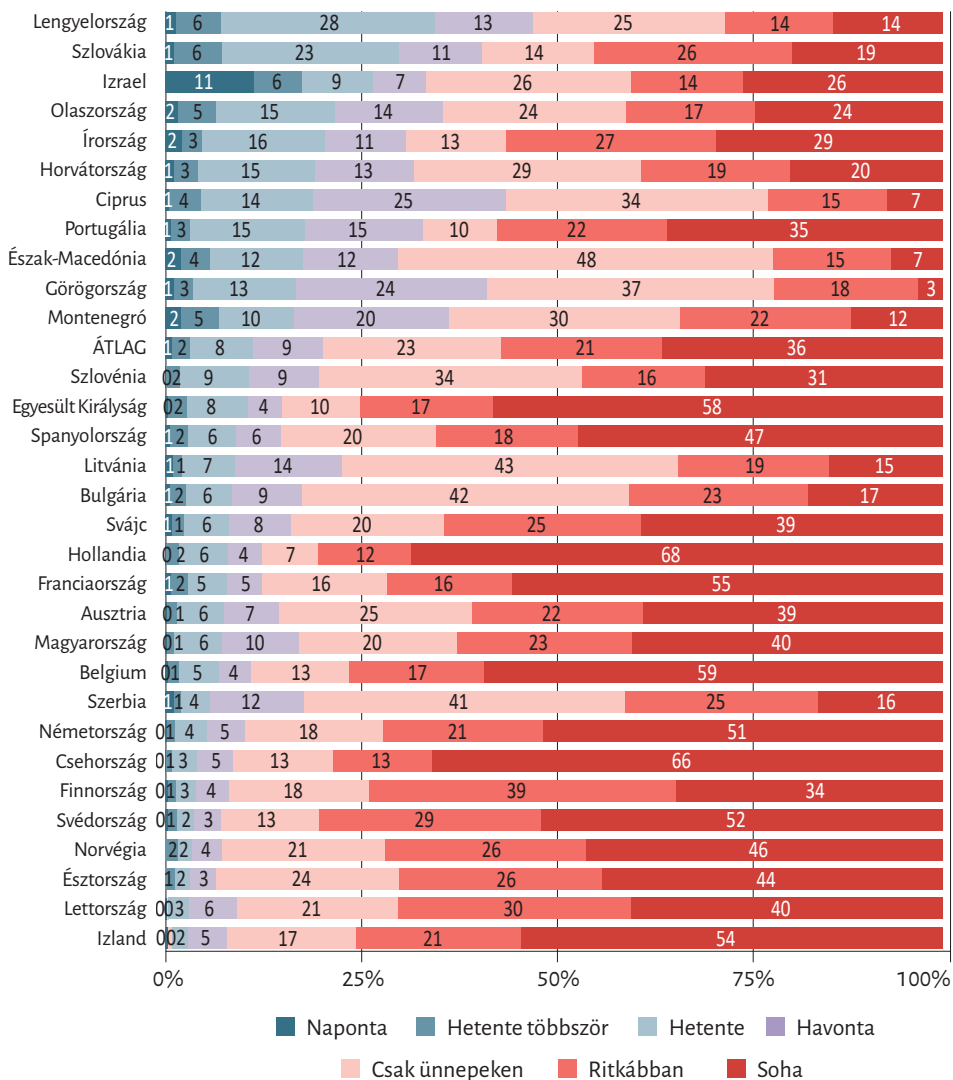
Magyarország nem egy különösen vallásos ország. Kutatásunk arra kíváncsi, létezik-e, és ha igen, mit jelent a kulturális kereszténység Magyarországon. Nem tudjuk, és nem is célunk kideríteni, hogy Magyarország lényegesen különbözik-e a szomszédos, elmúlt évezredet a magyarok mellett töltő horvátoktól vagy szlovákoktól ebben a tekintetben. (Lehetségesek eltérések a magyar kultúrában erős, sőt egy időben uralkodó, református [kálvinista] felekezet hatása miatt.) Magyarország hagyományosan vallásilag sokféle, keresztény ország. Azonban hagyományosan a latin kereszténység délkeleti határa – kicsi a keleti keresztények jelenléte. Ezért mondható el, hogy a kulturális kereszténységgel kapcsolatos eredményeink nem felekezeti sajátosságot tükröznek, de talán elsősorban a latin kereszténységre érvényesek.

1. ábra: Milyen gyakran imádkozik vallási szertartásokon kívül?
 (% , sorrend: legalább hetente vagy sűrűbben imádkozók összessége alapján)

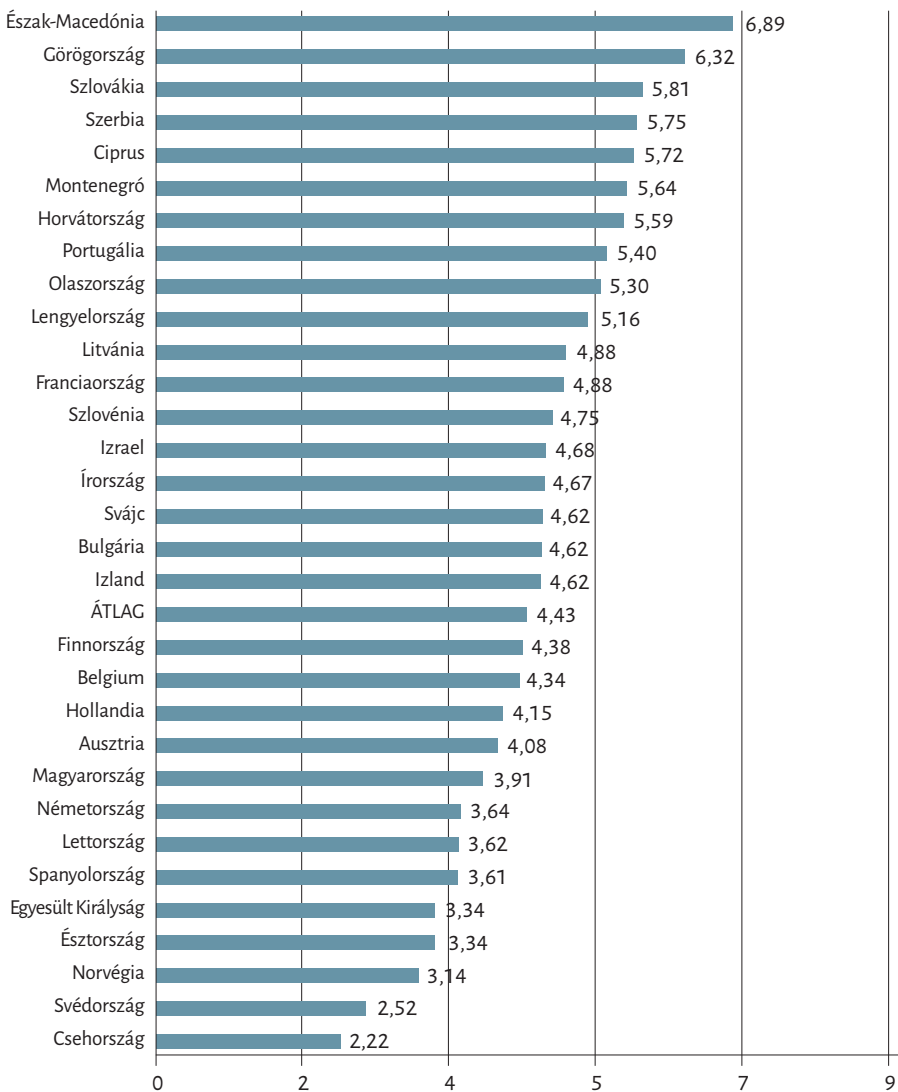
Forrás: ESS, 10. hullám, saját számítás

2. ábra: Milyen gyakran vesz részt vallási szertartásokon speciális helyzeteken kívül? (% ,sorrend: legalább hetente vagy sűrűbben járók összessége alapján)

Forrás: ESS, 10. hullám, saját számítás

3. ábra: Ön mennyire vallásos? (%; 0–10 közötti skála, sorrend: átlag alapján)

Forrás: ESS, 10. hullám, saját számítás